

Németh G. Béla (Budapest)

A magyar irodalomtörténetírás három fázisa

A múlt század elején módszeressé váló irodalomtörténetírás a nemzeti szellem megtestesülését állította az adatolás és a vizsgálódás középpontjába (Toldy Ferenc), de figyelemre méltó volt a komparatisztika is (Heinrich Gusztáv), mivel a világirodalmi témákat alapos elméleti alapvetéssel közelítette meg. A soronkövetkező tudománytörténeti fázis, a pozitívista tudományos leírás a művek keletkezését meghatározó külső tényezők (milieu) minél pontosabb számbavételét tűzte ki célul (Riedl Frigyes). A pozitívizmus indulatos tagadása érvényesült az ún. impresszionista személyesség inkább kritikái, mintsem történeti rendszerező irányzatában (Ignotus). A huszas évektől kezdve a tudományosság újabb igényével lépett fel a Dilthey-i szellemtörténeti módszer, amelyet Babits Mihály is képviselt. A harmincas években megerősödött népnemzeti és az ugyanakkor meghonosodott (főleg jaspersi) létfilozófiai értelmező szemlélet az ötvenes években szinte teljesen kiszorult az erőszakosan fellépő marxista társadalmi utópia teleológiájával szemben. (Lukács György). A szellemtudományokban a különböző módszerek és azok változatai nem zárják ki egymást a természettudományokban megfigyelhető következetességgel.

*

*

*

Szabolcsi Milós (Budapest)

Kanonizálás és kollektív emlékezet

A két világháború közötti irodalmi kánonok többféleségére, sőt némely ellentétességére példa egyrészt Horváth Jánosnak "Magyar versek könyve" címmel 1937-ben megjelent, közízlést tükrözni szándékozó, bizonyos fokig hivatalosan kanonizált költészeti antológiája, másrészt pedig az esztétikai minőség mércéjéül is szolgáló "Nyugat"; meg kell még említenünk még a népnemzeti hagyományokat egybegyűjtő és folytatató kánonfornáló törekvéseket is, valamint a munkásmozgalmi eszmék esztétizálását szolgáló

gyűjteményeket (sorozatok, füzetek, daloskönyvek stb.) - Sajátos és jellemző, hogy a kolportázs-irodalom kánonjában is minőségi-esztétikai értékek jelentkeznek; példa erre Rejtő Jenő/P. Howard "Csontribrigádja" és "Láthatatlan légiója".

* * *

Kulcsár-Szabó Ernő (Berlin)

A "tökéletes" mű a fogadtatás illúziója és az olvasás retorikája között

---

A dolgozat az irodalomértés logocentrikus hagyományával szembehelyezkedő interpretációs eljárások kérdéssírai felől veszi szemügyre a modernségnek a zárt, "tökéletes" és befejezett műalkotásra vonatkozó főbb tételeit. Közülük is elsősorban azokat, amelyek az irodalmi szöveget az esztétikai tudat és az esztétikai tárgy alkotta dichotóm rendszerben helyezik el, s ílymódon alig vesznek tudomást a szó- és beszédművészeti alkotások temporális, illetve dialogikus létmódjából adódó hatástörténeti összefüggésekről. Rilke *Archaikus Apolló-torzó* (1908) c. versének vázlatos értelmezésén keresztül arra hívja föl a figyelmet, hogy már a modernség klasszikus korszakában is vannak kiemelkedő korai példák arra, hogy az esztétizmus szabályrendszeritől eltérő formájában is végbemehet a műalkotások dialogikus létmódjának tematikus reflexiója. Lényegében azt a modernség után megtapasztalt tényt vetítette előre, hogy meglehetősen bizonytalanná váltak az alapelvek, amelyek jegyében a modernség még éles választóvonalat húz(hat)ott élet és alkotás, valóság és esztétikum, teljesség és fragmentum között.

* * *

Györfy Miklós (Budapest)

Az írástudók árulása és felelőssége. Hesse, Broch és Babits az európai kultúra válságáról mint morális problémáról.

Hermann Hesse: Az üvegyöngyjáték (1943), Hermann Broch: Vergilius halála (1945) és Thomas Mann: Doktor Faustus (1947) című regényei között szoros szellemi rokonság fedezhető fel. Mindhárom mű az európai kultúra, illetve ezen belül különösen a német szellem válságáról szól. Középpontjukban egy-egy "írástudó" áll, bizonyos mértékig a szó bibliai értelmében: közösséget képviselő, érte felelősséget érző intellektüel: Hessénél az üvegyöngyjáték-mester, vagyis tudós és művész egy személyben, Brochnál a nemzeti költő, Mann-nál német zeneszerző. Élettörténetük többek között erkölcsi és művészi felelősségüket vizsgálata. Az írástudók árulásának, azaz a huszadik századi értelmiség kétes történelmi szerepének kérdését Julien Benda nagy visszhangot kiváltó híres műve, "Az írástudók árulása"(1927) tűzte napirendre. A harmincas és negyvenes évek történelmi megrázkódtatásai közepette a probléma drámaian elmélyült. Babits Mihály, a volt esztétista költő Benda műve nyomán mindjárt kimondta, hogy bár a morál alapelvei összeomlottak, az értelmiség hivatásának kérdését mégis vissza kell vinni az erkölcs síkjára, és később a Jónás könyvében ezt lírai formában is feldolgozta. A tanulmány azt vizsgálja, hogy Hesse, Broch és Babits szóban forgó művei - valamint néhány utalás erejéig Thomas Mann regénye - milyen egyéni változatokban tematizálják a válságos korszakban gyökerező problematikát.

*

*

*

Mártonffy Marcell (Budapest)

Tematikai azonosság és ironikus emlékezet (Az "Esti Kornél" -ciklus "Tizennyolcadik fejezetének" értelmezéséhez)

A Kosztolányi-életmű értékelését döntően befolyásolja az a kérdés, amelyet az Esti Kornél-novellák vetnek fel: mennyiben tekinthető a ciklus a modernség szubjektum-felfogását kétségbe vonó, egyúttal lezárását megelőlegező írói teljesítménynek? A dolgozat a nyelvjátékokban feloldódó identitás és az ésszerű elismerésre számot tartó individualitás együttes elgondolására tesz kísérletet. Míg az előbbi az irodalmi kommunikáció lehetőségeit a hagyomány megtörésének jegyében vetíti előre, az utóbbi az emlékezet folytonosságát feltételezi. A "közönséges villamosút" összegző elbeszélése az Esti-szövegek tematikus súlypontjait felelevenítve és a dantei alászállás toposzával összekapcsolva ironikus megvilágításba helyezi azt a metafizikai világképet, melynek alapkérdéseit azonban, a beszédmódok polifóniáját vezérlő vallomás közvetítésével, tovább is örökíti. Esti Kornél testamentuma a megkérdőjelezett önazonosságot úgy teszi értelmezhetővé, mint nyitottságot "a saját és más (...) előreláthatatlan együttállásai előtt".

*

*

*

Vajda Károly (BUDAPEST)

A tudományos rezolúciók struktúrája

A dolgozat arra vállalkozik, hogy fölmutassa a kuhni paradigmaelmélet humán tudományokra való alkalmazásának elméleti határait ill. teoretikai kockázatát. Kuhn idevágó értekezéseinek koncepciófolyamatként való értelmezése és az általa fölmutatott tudományos fejlődés-konstrukció történelmi dimenziójának hangsúlyozása, illetőleg Kuhn kulcsfogalmainak a fakticitás hermeneutikája terminusaival történő elemző egybevetése lehetővé teszi a fundamentálon-tológiai igazságfogalomnak a természettudományokra sub specie temporis történő kiterjesztését. E gondolatmenet föltárja azokat a koncepcióspecifikus eltéréseket, melyek okán a természettudományokra

alkalmazható kuhni paradigmafogalom a humaniora tárgykörében és így az irodalmi hermeneutikának is Hans Robert Jauss javasolta paradigmaticus elhatárolására is alkalmatlannak bizonyul. Ezzel azonban a jeles német teoretikussal folytatott elméleti vitát csak előkészítjük, diszkurzív kibontakoztatására e dolgozat később közlendő második részében nyílik alkalom.

*

*

*

Juliane Brandt

Közép-Európa Konrád György esszéiben

Thimothy Garton Ash 1986-ban megjelent Közép-Európa esszéjében éppen Konrád György Közép-Európával kapcsolatos gondolatait állítja pellengérré, mondván, hogy azok inkonzisztensek, ellentmondásosak és nem vezetnek reális politikai stratégiához. Ezek a kritikák Konrád esszéinek éppenhogy az irodalmi jellegét hagyják figyelmen kívül, és nem figyelnek a bennük rejlő célcsoportra sem. "Közép-Európa" fogalma ezen felül Konrád esszéiben alapvetően több mint egy - a múltba vetített - jövő-tervezet. A tanulmány a "Közép-Európa" koncepciót mint a Jaltai rendezésen alapuló lehetséges út egyik képi vízióját vizsgálja, amely az értékmegőrzés közös cselekvési téreként jelentkezett. A tanulmány szerkezetileg kapcsolódik a szerző más társadalmi alternatívákkal foglalkozó munkáihoz, és mint egyfajta "apolitikus cselekvés" autonóm individuumok egyéni akcióiként felépülő hálózatát vázolja fel. A koncepció tudatosan funkcionalista jellegéből adódik földrajzi szempontból is messzemenő nyitottsága, illetve a 90-es évek új kerettervei által létrejött kicserélhetősége.

*

*

*

Kerekes Gábor (Budapest)

Arthur Schnitzler magyarságképe

A tanulmány Arthur Schnitzler magyarságképét vizsgálja és arra az eredményre jut, hogy bár Schnitzler édesapja Nagykanizsáról származott és a családnak Magyarországon még számos más rokona is volt, az író mégsem érzett különösebb közelséget Magyarország iránt, mivel számára a hazát Ausztria jelentette. Műveiben találhatóunk ugyan magyar vonatkozásokat, naplóiban és levelezésében gyakran ír magyar ismerőseiről, de a felbukkanó magyar vonatkozások semlegesek, a használt magyar nevek és fogalmak helyesírása pedig bizonytalan. Ez a viszony, illetve ez a magyarságkép nem egyedi a 19. század végének és 20. század elejének osztrák irodalmában, hanem inkább tipikusnak mondható a korabeli bécsi szerzőknél. A tanulmány kitér a jelenség okára is.

*

*

*

Peter Canisius (Pécs)

Elbeszélő mód és perspektíva: a szabad függő beszéd németről magyarra, ill. magyarról németre történő fordításának problémái

---

A cikk két fordításból kiválasztott részlet alapján vizsgálja a címben megfogalmazott kérdést. Thomas Mann "Buddenbrooks" és Ottlik Géza "Minden megvan" című művéből kiválasztott részek ugyanis mindkét nyelvben kérdéseket vetnek fel. E két szöveg esetében nem csak egyedi problémákról van szó, hanem a szabad függő beszéd (erlebte Rede = ER) fordításának általános nehézségeiről, mivel a szabad függő beszéd használatakor - ellentétben a hagyományos elbeszéléssel - a mindenkori szövegtartalmat nem az elbeszélő közli, hanem a fiktív világot az olvasó a történések peremén álló személy perspektívájából szemléli. A szabad függő beszédre - a mindenkori nyelvtől függetlenül, legyen az német vagy magyar - meghatározott szöveggrammatikai követelmények érvényesek. Ezek a követelmények olyan problémákhoz vezetnek, amelyek miatt a

németről (és más megfelelő nyelvekről) magyarra történő adekvát fordítás mindeddig lehetetlennek tűnt. Mindemellett a szabad függő beszéd szabályai - magasabb szinten - a németben és a magyarban egyaránt különböznek egymástól. Ezek a különbségek olyan problémákhoz és hibákhoz vezetnek a fordítás során, amelyek messzemenően kiküszöbölhetőek ill. elkerülhetőek lennének.

* * *

Heil György (Piliscsaba)

Mondókák egy kétnyelvű magyar faluból

A cikk két mondókát ismertet: az elsőben a német alapszöveg magyar kiegészítéseket tartalmaz, a másodikban csak a hangzás alapján található németnek vehető szavak. A német-magyar mondókával kapcsolatban a cikk a műfaji kérdések rövid tárgyalása mellett a grammatikai helyesség és a szöveg elfogadhatóságának kérdéseivel foglalkozik részletesebben: 1/ a mondóka teljes értékű német része szórendi szabálytalanságokat tartalmaz, de ezek jól magyarázhatók a szöveg ritmikai követelményeiből; 2/ a magyar szóalakok hiányos esetalakjai magyarázhatók a grammatikai elemek (cset, szám) közötti értékkülönbségekből, de abból is, hogy egy szöveg elfogadhatósága nem mindig jár együtt a grammatikai teljességgel. A második mondóka csak egyes szavak hangzási azonossága alapján tekinthető kétnyelvűnek. A szavak átértelmezését a két nyelv hangrendszere között mutatkozó különbségek és az azonos falusi környezet magyarázzák.

* * *

Polzin, Christian (Berlin)

"Faux ami"-k a magyar és a német nyelv között?

A cikk röviden ismerteti a szerző szakdolgozatát, amely magyar-német viszonylatban összegyűjtötte és elemezte ellentétes értelmet adó tükörszó-

fordításokat. A szerző olyan ellenőrizhető keresőmódszer kialakítására törekedett, amely nem zár ki egyetlen "hamis barát"-típusú lexéma-párt sem, viszont kiszűri az értelmi hibát okozó tükörfordításokat. A dolgozat néhány példa segítségével bebizonyítja, hogy megoldható feladat lenne a magyar-német "faux-ami"-k összegyűjtése, ahogyan azt más nyelvek viszonylatában már elvégeztek.

*

*

*

S á f á r Éva (Piliscsaba)

Nyelvi argumentációs stratégiák. Perszváziós szövegek elemzési modellje

---

Miből adódik az a benyomásunk újságolvasás közben, hogy egyik szöveg "tisztábban", racionálisabban érvel, míg más cikkeket érezhetően manipulációs szándék, vagy az érzelmek meglovagolása vezérel? Hogyan lehet ezt a benyomást mérni? Lehetséges-e ezt az érvek logikai kapcsolása nélkül, csak a nyelvi stratégiák kimutatásával elérni?

A dolgozat ezekre a kérdésekre keresi a választ egy olyan modell bemutatásával, amely lehetővé teszi a különböző nyelven írt, különböző témákkal foglalkozó szövegek perszváziós stratégiáinak megbízható összehasonlítását. Vizsgálandó tehát az argumentáció során felhasznált érvek nyelvi formája, amelyek ideológiai ill. emocionális tartalmakat fednek. Az emocionalitás szemben áll a szakirodalomban is ismert követelménnyel, mely az argumentáció igazi tejesítményét az érzelmi kötődésből a kognitív precízióba való átmenet fokában méri. Ez azt jelenti, hogy a hangsúly az igazságérték megállapíthatóságának lehetőségére helyeződik át. Így a nyelvi stratégiák az emocionalitás és a racionalitás pólusai között helyeződnek el. A dolgozat célja tehát annak a statisztikai mérés módszernek a kialakítása, amely megmutatja, milyen mértékben vonatkoztatja a cikkíró érveit az "érzelmekre", azaz mely nyelvi meggyőzési stratégiát részesít előnyben, s amely által egy-egy sajtóorgánium tipikus nyelvhasználatát ill. politikai meggyőzési/argumentációs kultúráját fel lehet térképezni. A modell alkalmazhatóságát egy példaelemzés támasztja alá.

*

*

*

Zwei Briefe. Lőrinc Szabó und László Németh an Julius von Farkas

---

Mitgeteilt von Paul Kárpáti (Berlin)

Die Briefe der beiden Schriftsteller dokumentieren für die Geschichte der deutsch-ungarischen Kulturbeziehungen wichtige Aktionen in einer Phase eingetretener bzw. sich abzeichnender Wenden im ungarisch-deutschen Verhältnis (1942/43). Beide Briefe enthalten zudem literaturgeschichtlich, hauptsächlich biographisch relevante Details sowie neuerliche und in der Sache neue Hinweise auf Lőrinc Szabós bemerkenswerte freundschaftliche Beziehung zu einer in der Nähe der Widerstandsgruppen vom 20. Juli kulturpolitisch wirkenden Schriftstellerpersönlichkeit (Carl Rothe).